

Szymon Modzelewski¹

ODKRYCIE PRADZIEJOWYCH KOPALŃ W KRZEMIONKACH W MIĘDZYWOJENNEJ PRASIE LOKALNEJ

Wielkie odkrycie dokonane przez wybitnego geologa Jana Samsonowicza 19 lipca 1922 r. odbiło się głośnym echem nie tylko w polskim i międzynarodowym świecie naukowym. Wiadomości o nim przeniknęły także do opinii publicznej w kraju, głównie dzięki działalności prasy, która dość szeroko pisała o odnalezieniu tego tak ważnego dla polskiej i światowej archeologii stanowiska².

Pochodzący z Klimkiewiczowa Jan Samsonowicz (1888-1959) był w momencie odkrycia pracownikiem Państwowego Instytutu Geologicznego w Warszawie i prowadził badania naukowe Gór Świętokrzyskich i Przedgórze Łżeckiego³. Od 1921 r. Współpracował z Stefanem Krukowskim (1890-1982), archeologiem i okręgowym delegatem Państwowego Grona Konserwatorów Zabytków Prehistorycznych, który zapoczątkował ambitny program badań wykorzystania surowców krzemiennych w pradziejach na terenach ówczesnej Polski. Krukowski przypuszczał, że złoża krzemienionośne w Górach Świętokrzyskich i na ich obrzeżach były wykorzystywane przez prehistoryczne społeczności zamieszkujące ziemie pol-

¹ Szymon Modzelewski, dr, archeolog, Muzeum Historyczno-Archeologiczne w Ostrowcu Świętokrzyskim, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5773-7690>.

² M. Malak, *Krzemionki in the Literature Published in the Years 1923-1939*, „Archaeologia Polona”, vol. 60, 2022, s. 25-38.

³ K. Ryszewska, *Osiągnięcia Jana Samsonowicza (1888-1959) w badaniach pradziejów regionu świętokrzyskiego*, „Almanach Historyczny”, 2020, t. 22, s. 222.

skie od paleolitu po epokę brązu⁴. Samsonowicz odkrył pozostałości prehistorycznych kopalń na terenie istniejącej wówczas wsi Krzemionki, położonej na terenie ówczesnego powiatu opatowskiego⁵. Wiadomość o odkryciu najwcześniej pojawiła się w specjalistycznej prasie naukowej. W artykule opublikowanym w 1923 roku w „Wiadomościach Archeologicznych” tak opisywał obszar odkrytych kopalń: *Na SW od Magoni, na terenie wyciętych lasów, powstały przed kilkunastu laty kolonje, nazwane „Krzemionkami”. Wśród pól kolonij rzucają się w oczy dwie, biegnące z SE na NW, początkowo równoległe do siebie, a na NW od Krzemionek łączące się z sobą smugi nieużytków, porośniętych leszczyną i pokrytych licznymi dołkami i drobnymi hałdami, na których leży wielka ilość brył krzemienia i narzędzi krzemiennych (według określenia przez S. Krukowskiego paru podjętych przezemnie okazów - prawdopodobnie kultury pre-kampinijskiej)*⁶. Interesujące, że to ważne odkrycie przez długi czas nie znalazło odzwierciedlenia w lokalnej prasie ówczesnego województwa kieleckiego. „Gazeta Kielecka” nie informowała o odkryciu dokonany przez Samsonowicza w 1922 roku, choć na jej łamach pojawiały się informacje o badaniach archeologicznych w regionie. Jest to tym bardziej uderzające w świetle faktu, że jeszcze 2 lipca 1922 r. kielecki periodyk donosił o odbywającej się w dniach 14-22 czerwca tegoż roku wycieczce naukowej w Góry Świętokrzyskie, której przewodnikami byli Jan Samsonowicz i Edmund Massalski⁷. Gazeta nie odnotowała już niestety o wiele istotniejszego fragmentu działalności J. Samsonowicza w 1922 roku, jakim były badania geologiczne na obszarze ówczesnego powiatu opatowskiego, w trakcie których ten wybitny badacz odkrył pradziejowe kopalnie w Krzemionkach.

Dziennikarze gazety nadal jednak pisali o innych odkryciach archeologicznych. 23 września 1923 r. w artykule pt. *Wykopalisko*⁸ i 20 lipca 1924 r. w artykule pt. *Nowe wykopaliska*⁹ „Gazeta Kielecka” donosiła o badaniach krakowskiego archeologa, dr Józefa Żurowskiego na neolitycznym stanowisku w Książnicach Wielkich i w innych miejscowościach położonych w południowej części ówczesnego woj. kieleckiego. Józef Żurowski prowadził pierwsze wykopaliska archeologiczne w Krzemionkach, trwające od 3 do 17 września 1925 r. Informacje na ten temat ominęły jednak prasę lokalną. Znalazły się one w opublikowanym 1 marca 1926 r. w dwutygodniku Pol-

⁴ *Ibidem*, s. 222-226.

⁵ *Ibidem*, s. 226-227.

⁶ J. Samsonowicz, *O złożach krzemieni w utworach jurajskich północno-wschodniego zbocza Gór Świętokrzyskich*, „Wiadomości Archeologiczne”, 1923, nr 8 (1), s. 22.

⁷ *Wycieczka naukowa*, „Gazeta Kielecka” (Kielce), 1922, nr 27, R. 53, s. 3.

⁸ *Wykopalisko*, „Gazeta Kielecka” (Kielce), 1923, nr 39, R. 54, s. 3.

⁹ *Nowe wykopaliska*, „Gazeta Kielecka” (Kielce), 1924, nr 29, R. 55, s. 3.

skiego Towarzystwa Krajoznawczego „Ziemia” artykule autorstwa Mieczysława Radwana pt. *Przedhistoryczne kopalnie krzemienia w pow. Opatowskim*¹⁰. „Ziemia” była wprawdzie periodykiem ogólnopolskim, ale autor tekstu był wówczas aktywnym działaczem PTK w Ostrowcu i wybitnym badaczem historii dawnej techniki i przemysłu. M. Radwan zrelacjonował w tekście wyniki prac naukowych J. Samsonowicza, T. Żurowskiego i S. Krukowskiego¹¹. „Gazeta Kielecka” tymczasem nadal publikowała informacje o odkryciach archeologicznych w regionie, wciąż jednak pomijając Krzemionki. W 1927 roku, w numerze z 27 marca wspomniane pismo opublikowało *Prośbę o poszukiwanie zabytków przedhistorycznych i ich ochronę*, której autorem był archeolog Stanisław Jan Czarnowski¹². Zdarzały się także informacje o odkryciach archeologicznych dokonywanych za granicą¹³. Tematyka archeologii i ochrony zabytków zajmowała poczesne miejsce na łamach „Gazety Kieleckiej”. W innych lokalnych pismach wiadomości z tych dziedzin ukazywały się tylko sporadycznie.

Informacje o odkryciu Krzemionek znalazły się jedynie na łamach „Gazety Kieleckiej”. Współczesnego czytelnika archiwalnych wydań lokalnej prasy może jednak zdziwić fakt, że pierwsza wzmianka o odkryciu pradziejowych kopalń w Krzemionkach pojawiła się na łamach kieleckiego pisma dopiero 1 listopada 1935 r. Artykuł pt. *Pod Ostrowcem odkryto kopalnię krzemienia sprzed 3 tysięcy lat* podpisany inicjałami W. SI. pokrótce relacjonował znaczenie odkrycia prehistorycznych kopalń w Krzemionkach¹⁴. Autor pisał o położeniu kopalń, widocznych na powierzchni pozostałościach szybów, a także o znaleziskach narzędzi górniczych i rysunków wykonanych węglem drzewnym w podziemnych komorach¹⁵. W artykule brak informacji o właściwym odkrywcy kopalń, Janie Samsonowiczu i o okolicznościach ich odnalezienia. Datowanie kopalń zawarte w tytule nie jest zgodne z wynikami ówczesnych badań, ponieważ w swoim artykule z 1933 roku Stefan Krukowski wskazywał, że miały być one eksploato-

¹⁰ M. Radwan, *Przedhistoryczne kopalnie krzemienia w pow. Opatowskim*, „Ziemia” (Warszawa), 1926, nr 11 (5), s. 69-72.

¹¹ M. Malak, *Krzemionki in the Literature Published in the Years 1923–1939*, „Archaeologia Polona”, 2022, vol. 60, s. 28-29.

¹² *Prośba o poszukiwanie zabytków przedhistorycznych i ich ochronę*, „Gazeta Kielecka” (Kielce), 1927, nr 25, R. 58, s. 3.

¹³ Np. artykuł pt. *Zdobycze archeologów*, „Gazeta Kielecka” (Kielce), 1935, nr 79, R. 66, s. 3 informował o odkryciu w Hondurasie miasta Majów z VI w. po Chr. przez szwedzkiego archeologa Storngilda.

¹⁴ W. SI., *Pod Ostrowcem odkryto kopalnię krzemienia sprzed 3 tysięcy lat*, „Gazeta Kielecka” (Kielce), 1935, nr 301, R. 66, s. 3.

¹⁵ *Ibidem*, s. 3.

wane 4000-4500 lat temu¹⁶. Tekst wspomina o działalności Stefana Krukowskiego w Krzemionkach, tytułując go inżynierem: *Cennym odkryciem zainteresowało się państwowe muzeum archeologiczne warszawskie, które delegowało na miejsce stałego kustosa w osobie inż. Krukowskiego, prehistoryka*¹⁷. S. Krukowski rzeczywiście działał w Krzemionkach, najpierw jako konserwator Państwowego Grona Konserwatorów Zabytków Przedhistorycznych, a potem jako kustosz z ramienia Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie¹⁸. Artykuł „Gazety Kieleckiej” napomyka o dozorczy (strażniku), który został zaangażowany przez Państwowe Muzeum Archeologiczne, a także o tworzeniu na miejscu rezerwatu drogą wykupu i dzierżawy części działek na obszarze pradziejowego pola górniczego, co rzeczywiście miało miejsce¹⁹. Autor tekstu wskazał na ogromne znaczenie zabytku, nazywając go *prawdziwym unikiem archeologicznym Europy*, zgodnie z opinią archeologów i ekspertów z ówczesnego Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na temat znaczenia i wyjątkowości Krzemionek²⁰. Opisujący tekst ukazał się w „Gazecie Kieleckiej” dopiero 13 lat po odkryciu krzemionkowskich kopalń. Oprócz rzeczywistych informacji o tym niezwykłym stanowisku zawiera on kilka ewidentnych pomyłek, wynikających zapewne z nieumiejętnego wykorzystania informacji przez dziennikarzy kieleckiego periodyku. Zdarza się to jednak także we współczesnych publikacjach prasowych. Najbardziej dziwi współczesnego czytelnika fakt, że gazeta, która tak często informowała o aktualnych odkryciach archeologicznych i poczynaniach badaczy w regionie świętokrzyskim, tak późno zainteresowała się Krzemionkami.

¹⁶ S. Krukowski, *O najwybitniejszym pomniku pradziejów w Europie Środkowej*, „Tygodnik Ilustrowany” (Warszawa), 1933, nr 74 (12), s. 225.

¹⁷ W. Sl., *Pod Ostrowcem odkryto kopalnię krzemienia sprzed 3 tysięcy lat*, „Gazeta Kielecka” (Kielce), 1935, nr 301, R. 66, s. 3.

¹⁸ D. Piotrowska, *Krzemień pasiasty i początki badań prehistorycznego górnictwa w Polsce*, [w:] *Górnictwo z epoki kamienia: Krzemionki, Polska, Europa. W 90. rocznicę odkrycia kopalni w Krzemionkach, Silex et Ferrum*, t. 1, red. D. Piotrowska, W. Piotrowski, K. Kaptur, A. Jedynak, Ostrowiec Świętokrzyski, 2014, s. 39-40.

¹⁹ *Ibidem*, s. 47.

²⁰ *Ibidem*, s. 47.

Pod Ostrowcem odkryto kopalnię krzemienia sprzed 3 tysięcy lat

W małej osadzie Krzemionki, odległej pięć kilometrów od Ostrowca nad Kamienną odkryta została kopalnia krzemienia prehistorycznego, pochodząca sprzed 2-3 tysięcy lat. Cennym łodkryciem zainteresowało się państwowe muzeum archeologiczne warszawskie, które delegowało na miejsce stałego kustosa, w osobie inż. Krukowskiego, prehistoryka. Zadaniem kustosa jest pielęgnowanie terenu kopalnianego, oraz przeprowadzanie dalszych badań.

Kopalnia w Krzemionkach, rozłożona jest na dość przestrzennym obszarze równinnym, o pokażnej ilości wkląśnień, charakterystycznych we wszystkich podobnych kopalniach, odkrytych na terenie Świętokrzyszczyny. Po istniejących kiedyś szybach zachowały się do dzisiejszego dnia najzupełniej widoczne ślady. Szybiki odległe są od siebie w promieniu 5 do 15 kilometrów.

Na podstawie dokonanych badań stwierdzono, że kopalnia prowadzona była prawidłowo, w zbliżeniu według wymogów obecnej techniki. Od szybików przeprowadzone były tunele podziemne do złóż krzemienia. Na miejscu zachowały się jeszcze najroz-

maitsze przyrządy górnicze, które są poważną zdobyczą dla archeologów. Przyrządów tych odnaleziono bardzo dużo wzdłuż chodników, łączących szyby z krzemieniem.

Badania wykazały, że kamień krzemieniowy wyrabiany był w postaci półproduktu. Świadczą o tym wielkie masy odlupków, pozostałe do dziś na całym terenie kopalnianym. W niektórych miejscach są jeszcze doskonale zachowane kopalnie wapienia, do których jest nietrudny dostęp.

Wewnątrz kopalni, na ścianach, odkryto bardzo ciekawe rysunki, wykonane węglem. Rysunki przedstawiają różnych bożków, słońce, ziemię i t. p. Jak wiadomo, ówczesni ludzie czcili ziemię i słońce i stąd prawdopodobnie pochodzi symboliczne wyobrazenie świętych bóstw.

Aby zabezpieczyć teren odkrytej kopalni, przed możliwym zniszczeniem, rząd wykupił od chłopów część cennego obszaru, część zaś wydzierżawiło muzeum archeologiczne. Teren kopalni ogrodzony został drutem. Obecnie, wybudowany został domek dla dozorczy, pilnującego okrawków krzemienia.

Wielką bryłą krzemienia muzeum archeologiczne ofiarowało w darze oddziałowi Kieleckiemu Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Bryła złożona została w muzeum Świętokrzyskim w Kielcach, wzbogacając regionalny dział geologiczny i archeologiczny.

Ponieważ odkryta kopalnia w Krzemionkach ma wybitną wartość naukową ministerstwo komunikacji projektuje otwarcie kilku szybów. Do Krzemionek przyjeżdżają najznakomitsi archeolodzy polscy i z zagranicy.

W całej Europie kopalń prehistorycznego krzemienia odkryto do tej pory 52. Najwięcej, bo aż 17-tu przy pada na Polskę. Z tych 17-tu w ziemni Świętokrzyskiej mamy 16-tu. Kopalnia w Krzemionkach jest jednak najcenniejsza. Stanowi prawdziwy unikat archeologiczny Europy.

W. SI.

Okrety wojenne bronią nie brzegu morza, ale Niepodległość i Pokój.

Artykuł o odkryciu krzemionkowskich kopalń z „Gazety Kieleckiej”, nr 301 z 1 listopada 1935 r.

BIBLIOGRAFIA:

Prasa:

„Gazeta Kielecka” (Kielce), 1922-1935.

Opracowania:

- ✓ S. Krukowski, *O najwybitniejszym pomniku pradziejów w Europie Środkowej*, „Tygodnik Ilustrowany” (Warszawa), 1933, nr 74 (12), s. 225-226.
- ✓ M. Malak, *Krzemionki in the Literature Published in the Years 1923-1939*, „Archaeologia Polona”, 2022, vol. 60, s. 25-38.
- ✓ D. Piotrowska, *Krzemień pasiasty i początki badań prehistorycznego górnictwa w Polsce*, [w:] *Górnictwo z epoki kamienia: Krzemionki, Polska, Europa. W 90. rocznicę odkrycia kopalni w Krzemionkach*, Si-

lex et Ferrum, t. 1, red. D. Piotrowska, W. Piotrowski, K. Kaptur, A. Jedynak, Ostrowiec Świętokrzyski, 2014, s. 21-51.

- ✓ M. Radwan, *Przedhistoryczne kopalnie krzemienia w pow. Opatowskim*, „Ziemia” (Warszawa), 1926, nr 11 (5), s. 69-72.
- ✓ K. Ryszewska, *Osiągnięcia Jana Samsonowicza (1888–1959) w badaniach pradziejów regionu świętokrzyskiego*, „Almanach Historyczny”, 2020, t. 22, s. 213-235.
- ✓ J. Samsonowicz, *O złożach krzemieni w utworach jurajskich północno-wschodniego zbocza Gór Świętokrzyskich*, „Wiadomości Archeologiczne”, 1923, nr 8 (1), s. 17-24.